

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincses ládjából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticónja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről

Klimo György püspök pécsi tevékenységét a céltudatosság jellemezte, és talán nem túlzás kijelenteni, hogy a fegyelmezettség eszménye hatotta át egész egyházvezetői munkásságát. Könyvgyűjteményének forrásait, tartalmi, nyelvi egységeit többen vizsgálták, az egyes ritkaságokra is jutott figyelem.¹ Hogy a hivatására Bécsben felkészült püspök a 18. század 70-es éveiben magánkönyvtárát megnyitotta a nyilvánosság előtt, azzal bizonyára az volt a célja, hogy környezete színvonalasabban képviselhesse a katolikus keresztény tanokat.

De mit jelentett a kereszténység a 18. században, és hogyan törekedett társadalmi pozícióinak védelmére a világi gondolkodás térhódításával szemben (például a világkép, az életvitel, a tekintélytisztelet kérdéseiben)? Egy könyvtár vizsgálata is képet adhat a korban megfogalmazott válaszokról. E hatalmas könyvtárnak azonban csak kicsiny részéről, annak is tematikus tételeiről van most szó.²

A Klimo Könyvtár csaknem két tucat kötetet őriz Daniele Concínától (1687–1756); akinek neve Daniel, Daniele, Daniello alakban is előfordul.

A Klimo Könyvtár Concina-művei közül csak két, egymással összefüggő, színházi tárgyú könyve megközelítésére vállalkozom a következőkben. A több részből összeállított, sok vendégszöveget is tartalmazó művek a 18. század derekán (1754-ben, illetőleg 1755-ben) jelentek meg, amikor a színjátszás, a színház ismét vehemens viták tárgya lett Nyugat-Európában.

Hogyan viszonyuljon az egyház a helyi mulatságok szokásához és a hivatásos színjátszás terjedéséhez? Milyen magatartást tanúsítson a keresztény egyház szigorú tanításaiból nem következő visekedésformákkal kapcsolatban? E kérdések felvetése a 17. században már színházinak nevezhető vitákhoz vezetett Nyugat-Európában – a franciaországi például 1639-ben a protestánsok színházellenes írásaival kezdődött és csak az 1690-es évek végén ült el valamelyest. Pontosabban akkor, amikor az Edme Boursault (1638–1701) művei elé illesztett, színházpárti előszóra³ – talán Francesco Caffaro (1650 k.–1720) művére – érkezett vehemens válaszok keltette indulatok lecsillapodtak. Úgy tűnik, az oratoriánus rend képviselői a vita különböző szakaszaiban egyaránt elmarasztalóan ítélték meg a színjátszást. E tény sajátos tradícióhoz kapcsolja Daniele Concina – maga is oratoriánus teológus – színházellenességét.

¹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012.

² A nyelvi szempontú megközelítés, mint például az angol könyvek vizsgálata esetében (HARTVIG 2009) nem volna célravezető; a korábbi könyv értekező nyelve a latin, a rá következő évben csaknem ugyanaz olasz nyelven jelenik meg Concínától: de mindkettő többnyelvű az idézetek miatt.

³ CAFFARO 1694. 1–75., lásd még: BOURSALUT 1697. 302–316.

1. kép – Daniele Concina⁴

A szerzőről

Daniele Concina Friuli tartományban született, Görzben a jezsuitáknál tanult. A domonkos rendbe való belépést életrajzírója szerint indokolta vonzódása is a szegénységet választó domonkosok vallásosságához is, ezt az irányt a Salomoni Jakabról elnevezett kongregációban sajátította el igazán. 1708-ban a San Martino e Rosa rendházban mint domonkos szerzetes filozófiát tanult, majd teológiát a Rosario alle Zattere rendházban – ez utóbbi lett az otthona 1711-től 1715-ig (idős korában oda vonult vissza és ott hunyt el). Közben Cividale del Friuli-ban filozófiát oktatott, gyakorta ment Rómába, le is kezdte írni és kötetekben kiadni heves, a jezsuitákkal is perbe szálló prédikációit. Elveihez ragaszkodott, folyamatosan a vallási polémiák középpontjában volt.⁵ Számos műve között legjelentősebb kiadványa egy dogmatikai traktátus 12 kötetben: *Theologia christiana dogmatico-moralis* (Róma–Velence, 1749–1751).⁶

Pályarajzára és műveinek monografikus feldolgozására halála után csaknem tíz évvel, 1767-es impresszumú, bresciani kiadású, latin nyelvű könyvben kerítettek

⁴ A kép forrása: SANDELLI 1767. 1. t. A Klimó Könyvtárban (Klimó püspök ex librisével egy 1767-es, bresciani kiadása (Brixiae, E Typographio Jo: Mariae Rizzardi, 1767.) található. Jelzet: PEK TGYO KK CC.VI.28. MÓRÓ 545–546. (S 123)

⁵ Vö. PRETO 1982.

⁶ CONCINA, Daniele: *Theologia christiana dogmatico-moralis*. 1–12. Tomus. Romae, Prostant venales Venetiis: Apud Simonem Occhi, 1749–1751. (A 2. (Róma–Velence, 1755) és 3. kiadás (Róma–Velence, 1758) fellelhető a Klimó Könyvtárban; Jelzet: PEK TGYO KK T.V.4-5-6-7-8-9-10-11-12-13; PEK TGYO KK Sz.G.I.2-3-4-5-6-7. MÓRÓ 2011. 145. (C633., C634. tétel)

sort egykori rendtársai – álnéven;⁷ Egyikük „Padre Sandelli da Padova” (valójában Vincenzo Domenico Fassini). Könyvének címe: *De Danielis Concinae vita et scripti commentarius* (Simone Occhi kiadása).⁸ A szenvedélyesen vitázó teológusról ad képet, ezért aztán a Gaspari katalógus is ezt a szenvedélyes portrét örökíti át a 20. századra.⁹ Fassini Concina összes botrányát (zajos vitáját) filológiailag dokumentálja, a röpiratoktól a gúnyversekig és a provokatív értekezéseire adott válaszok értelmezéséig. A kiadványban 25 oldalon a Concináról szóló gúnyversek értelmezése is olvasható. A színházi vita kérdését „Sandelli” monográfiája a 33. és a 34. fejezetben beszéli el. A 33. fejezetben éppenséggel a színházi könyv által kiváltott vitáról értekezik.¹⁰

Concina másik korai életrajzírója velencei rendtársa volt, Giovanni Vincenzo Patuzzi az oratoriánusok rendjéből, aki Eusebio Eraniste néven közölt. Az 1768-ban Bresciában, Giammaria Rizzardi nyomdájában megjelent, terjedelmes, olasz nyelvű életrajz címe *Vita del padre Danielo Concina dell' ordine de' predicatori*.¹¹

A későbbiekben többen is foglalkoztak Concina személyével; az egybehangzó vélemények szerint fáradhatatlanul támadta a világi intézményeket, és műveivel a római katolikus egyház folyamatos szigorító intézkedéseken alapuló megújítására törekedett. XIV. Benedek pápa, számon tartotta munkáit, de javaslatainak nem adott minden esetben teret. (Ennek a pápának ajánlotta Voltaire *Mahomet ou le fanatisme* című munkáját.)¹²

Nagy mennyiségű könyv publikálása jelzi Concina pályáját, ezekben a keresztény ember „királytükreit” készíti el a kötelező böjtöléstől az uzsorakölcsön elutasításáig, az öltözködés erkölcsstanától a Biblia értelmezéséig, a családi életig mindent derekas szabályozásnak vet alá. Vagy legalábbis ilyenre tesz javaslatot.

A szerkesztőről

A két szóban forgó kötetnek mégis inkább értelmi szerzője és kompilátor-szerkesztője, nem pedig autora volt ő; amit mond, nem új és nem eredeti a modern értelemben. Azonban a polemikus alapmagatartás és a nyomtatás bátor felhasználása saját (hitbuzgalmi) elképzelései terjesztésére akkoriban újszerű és egyéni megoldásnak számított a katolikus egyházpolitikában.

⁷ SANDELLI 1767.

⁸ SANDELLI 1767.

⁹ „La sua figura è stata oggetto di dibattiti ancora nel XX secolo, con il giudizio favorevole espresso su di lui da Jemolo e quello invece fortemente limitativo di Franco Venturi, che lo ritenne un teologo torrentiziano e precluso a qualsiasi novità. (Viták keresztültüzében áll alakja a Jemolo-féle kedvező képtől az ezzel ellentétes, szűk látókörű, őt türelmetlen és minden újat elutasító teológusnak láttató Franco Venturi-ig. (Egyed Emese fordítása)” Cat. Gaspari, 1, 110. Olschki, 10864. – A könyvritkaságokat forgalmazó kereskedők is erre hivatkoznak.

¹⁰ SANDELLI 1767. 87.

¹¹ Szerzője Eusebio Eraniste (EZ Giovanni Vincenzo PATUZZI 1700–1769 írói neve), a továbbiakban ERANISTE [PATUZZI].

¹² A pápa (Lorenzo Lambertini néven bolognai érsek) és felvilágosodás viszonyáról vö. RUSSOMANNO 2012.

Mint szerkesztő, Concina skrupulusok nélkül válogat céljainak megfelelő szövegeket a legkülönbélebb művekből.

A latin nyelvű könyv második kiadása (pontosabban újranyomása) 1754-ből¹³ és a második az elsőt tartalmaiban részben megismétlő, de bővebb, olasz nyelvű könyv (1755-ből)¹⁴ által ismerhetők meg Daniele Concina színházi nézetei a Klimó Könyvtárban. Mindkettőben megtalálható Klimó ex librise,¹⁵ tehát a püspök saját gyűjteménye részét képezték.

A könyvek nem függetlenek a Szentszék korabeli orientációjától. Pápasága nyolcadik évében XIV. Benedek olyan körlevelet adott ki *Inter caetera* címmel, amelyet Daniele Concina latinul és olasz fordításban is szükségesnek tartott könyve elejére illeszteni. Ebben az olvasható, hogy a pápa megengedi ugyan a hagyományos karnevál megülését, de siet hozzátenni, hogy nem kell túlságosan kiterjeszteni, sőt óvatosságra int: „egyébként is tudni való, hogy a megtúrt dolgok a legkevésbé sem javallt dolgok”.¹⁶ A szabad időről (az idő szabad eltöltéséről) – de ennél többről is szó van, a pápa belső műhelyéhez fáradhatatlanul közelítő Concina művei bizonyítják.¹⁷

Értekezés latinul és idézetgyűjtemény a színház eredendően bűnös voltáról

Concina könyve először 1752-ben jelent meg. Második kiadását őrzik a Klimó Könyvtár kincsei között. A ma a ritka könyvek sorába tartozó *De spectaculis theatralibus cristiano cuiques tum laico, tum clerico vetitis dissertationes duae. – De presbyteris personatis* Rómában, az Apollinea nyomdában jelent meg 1754-ben, második kiadásként, voltaképpen utánnomás, díszkiadás.¹⁸

Munkáját Concina Andrea Majoralnak, Velence érsekének ajánlja, mint akinek teológiaiilag – Aranyaszájú Szent János tanításai révén is – meghatározó volt a szerepe abban, hogy a színházzal kapcsolatos hitvédő gondolatok megszülessenek a szerzőben. A Majoralnak szóló ajánlást egy Szent Ágostontól származó idézet követi, más szedéssel, voltaképpen egy *Institutiones Catholicae in modum Catecheseos* –

¹³ CONCINA 1754. A kötet jelzete a Klimó Könyvtárban: PEK TGYO KK P.V.12. MÓRÓ 2001. 144. (C618. tétel)

¹⁴ CONCINA 1755. A kötet jelzete a Klimó Könyvtárban: PEK TGYO KK K.VI.1. MÓRÓ 2001. 144. (C619. tétel)

¹⁵ Itt köszönöm meg Schmelczér-Pohánka Évának e tanulmány megszületéséhez nyújtott segítségét.

¹⁶ Körlevelében a pápa Szent Ágostonra, a Faustusszal vitázóra hivatkozik. *Inter caetera Rómában a Santa Maria Maggiorében 1748 január 1-én kelt levele. . Concina kötetében számozatlan előzőklapon. Az értekezés szövegébe építve, a XIX. fejezetben is olvasható* CONCINA 1754. 136–137.

¹⁷ PRETO 1982.

¹⁸ Az első kiadást Patuzzi Concina-monográfiája is említi (megjelenését 1753-ra teszi). A bresciai monográfia XXIII. fejezetében van szó Concina színházellenes traktátusairól: *Delle opere del P. Concina contro i Teatri, e contro i nemici della Religione rivelata*. ERANISTE [PATUZZI] 1768. 143–145. Álláspontját összefoglalhatjuk egyik kifejezésével: „*Qual peste sono i teatri*” [Értsd: miféle dögvész a színjátszás minden fajtája – E. E.]Eranieste, valódi nevén Giovanni Vicenzio Patuzzi. Patuzzi szerint Concina Maffei és Muratori véleményét, hogy az újkori – 18. századi – színház a görög színjátásból levezethető, és hogy átalakítva (főleg a komédia révén, főleg farsangidőben) a kereszténység javára használható, itt még mind nem cáfolja elég határozottsággal. ERANISTE [PATUZZI] 1768. 144.

1756-ös löweni edíciójából származó lap,¹⁹ ahol Szent Ágoston a színháztudományokat rossz életű keresztényekként emlegeti. A kereszténység virágzó korszakaként jelöli meg az első keresztények idejét; annak a kornak teológiai szemléletét kívánja érvényesíteni-feleleveníteni. Rámutat, volt példa a történelemben arra, hogy a színházakat a földdel tették egyenlővé (Majumát említi, ezt a kereszténység előtti rítushelyet bizonyára IV. Antiokhosz szeleukida király romboltatta le a Krisztus előtti 2. század elején); Thomas Stapletonra, a vitákban edzett, 16. századi angol katolikus hitvédőre is hivatkozik.

Concina kijelenti, hogy véleménye alátámasztására máshonnan is, de főleg a Borromeo Károlynak tulajdonított *De choreis et Spectaculis* című munkából válogat (ezt már a címlapon jelzi): „*Adjactae sunt: S. Caroli Borromaei Opusculum de choreis et spectaculis ... ejusdemquae selectae sententiae huc spectantes.*”²⁰ Az előszóban a kárhozott színháztudományt (a színháztudományt és a színháztudományt), mint olyan eredendően rossz szokást mutatja fel, amely az alsó és a felső világi papság, de még a szerzetesek körébe is eljutott. A színháztudományt mint főbenjáró vétket marasztalja el. A Borromeo Károly-féle könyvecskét hozza fel példának arra, hogy már a 16. században felismerhető volt a színháztudomány veszélyes volta.²¹

A luxus jelentéskörében értelmezi a színház jelenségeit: a színházi fényűzés ellen („*contram theatricas voluptates*”) szól; a színház megnevezései nála: „*theatra obscena et turpia*” (szemérmertlen és gyalázatos), ahol a jót rossznak, a rosszat jónak mondják (Izaias/Ésiás prófétára hivatkozva mondja).²² A nőekkel való beszélgetést és a színházba járást egyaránt a bűnök közé sorolja („*mulierum familiaritas*”, „*comoediarum frequentia*”, „*inanium pomparum usus*”). A könyv bevezetője Tacitus-idézettel zárul, amely szerint a férfi és női mimeseket és komédiásokat – mert a várost bűnbe viszik – ki kell végezni.²³ Hasonló bűn a kötélen való táncolás és a mértéktelen evés („*gulae et ventris saturitas*”).²⁴

A *Parergon* (summagyűjtés) aztán mintha nem Concina-tól származnék (rá is kérdez, kik azok az Alpokon túli eretnekek: a janzenisták, a lutheránusok, a kálvinisták?). Eszerint a hitigazságok „*megzavarásától*” is tartani lehet a színház hatása miatt: azt állítja, a protestánsok eszméi terjednek kora színházai révén! Az első fejezet egyfajta negatív színháztörténetet ad; megmutatja, hogy már az egyházatyáknak is szemmet szúrt a színház léte.

A Caffaro–Bossuet–Lamy féle, 17. századi vita bemutatására Concina könyve 7. fejezetében kerít sort. (Emlékeztet arra, hogy Francesco Caffaro pihenésképpen ajánlotta a színházba járást és vélekedésének előzményét Aquinói Szent Tamás

¹⁹ Szent Ágoston szoltármagyarázataiból idéz. Psalm. 40 serm 1 n. 4.

²⁰ A műnek van egy 1753-as kiadása is: BORROMEO 1753.

²¹ CONCINA 1754. xvii. (Praefatio)

²² Vö. Ésiás próféta könyve 8. rész.

²³ Vö. TACITUS *De Astrologia Lib. I.* CONCINA 1754. XXVI. (Praefatio) Itt kínálkozik az egybevetés a francia (a városi élet és az erkölcs összefüggéseire is vonatkozó) színházvitával, amely D’Alembert-nek a Francia Enciklopédia-beli „GenP” szócikkével kezdődik, Rousseau-nak a színház erkölcsi értékét megkérdőjelező értekezésével (*Lettre à D’Alembert sur les spectacles*, 1758.) és más polemikus cikkekkkel folytatódik.

²⁴ CONCINA 1754. xxiv. (Praefatio)

hagyományában kereste.)²⁵ A mesék illedelmes és szerény bemutatása eszerint elképzelhető a színpadon.”²⁶ 1694-ben közölte Boursault nagy vitát kiváltó könyvét *Pièces de théâtre* címmel, élén a színházat jogszerűen működő intézményként bemutatva: „*Lettre d'un théologien illustre par sa qualité et son mérite consulté par l'auteur pour savoir si la comédie peut être permise ou doit être défendue*”. A vitába Bossuet is beleszólt (a színház ellen, 1794. május 9-i levele); ennek is következménye, hogy Caffaro visszavonta a színházra vonatkozó korábbi pozitív véleményét.

Műve 9–10. fejezetében Concina saját kora színházát az ókorinál is bűnösebbnek ítéli; szerinte a nők színházi jelenléte nagyon elmarasztalható; a 11. fejezet szerint a színház a szemérmertlenség és kísértés iskolája; a 21. fejezet Ludovico Antonio Muratori nézeteit teszi vizsgálat tárgyává – vele ellenkezőleg Concina nem ért egyet azzal, hogy a színház az erények iskolája lenne; a 24. fejezet a lutheránus protestánsok kortársi vélekedése: szerinte – sajnos – ezek összekötik és összetévesztik a katolikusokat a komédiásokkal és a tragédiaíjászokkal; a 22. fejezet XIV. Benedek pápa, Bellarmini, Lanfredini bíborosok véleményét használja argumentumként, a 28.-ban kárhoztatja azokat, akik gyónásra fogadják a mimes²⁷ férfiakat asszonyokat, kötélzáncosokat sőt ezek közönségét („*mimos mimas saltatrices cantatrices et Comoediarum spectatores*”), és azt is kifejti, miért rossz (helytelen) a színház látogatása; a 29.-ikben az *In lode dell'arte comica* című könyv ismertetését kapjuk, szerzője Giovanni Bianchi nemesember, Rimini főorvosa, ezt elrettentő például illeszti munkájába Concina.²⁸ A 207. a „*caput ultimum*”: a Szentatya válasza azoknak, akik védelmükbe veszik a színházat.

A *De Spectaculis* fejezetei után két függelék is következik: az egyik *Appendix* válogatás Juan de Mariana (1536–1624) jezsuita teológus műveiből: teátrális jellegű magatartás- és szöveges műfajok tipológiája, a tobzódás (*voluptate*) elítélése, figyelemztetés, hogy nőket nem szabad a színpadra engedni (mi lesz, ha a nő a színpadon a valóságosnál fiatalabbnak mutatja magát?); az egyháztyák, az egyházi jog (*jus pontifex*), a világi filozófusok (*ethnici philosophi*) véleménye a színházról, a konklúzió, miszerint semmiképpen nem szabad engedélyezni a színjátszást.²⁹ Egy második *Appendix*-ben a bikaviadalos látványosságokról és a spanyolországi *sacra rappresentatione* előadásokról nyilatkozik a szerző – szintén elítélően.³⁰

²⁵ Concina francia nyelvű, a színházi életre vonatkozó kifejezésekkel egészíti ki Caffaro-kommentárját (benne Aquinói Szent Tamás-hivatkozással): „*Tommaso d'Aquino, il quale ammette, secondo il Caffaro, che "l'homme fatigué par des actions sérieuses a besoin d'un agréable repos qu'il ne trouve que dans les jeux* „Aquinói szent Tamás szerint az élet komoly dolgaitól kikapad embernek megengedhető a kellemes pihenés, ezt pedig csak a játékban lelő fel” (Egyed Emese fordítása). Vö. THOMAS DE AQUINO, *Summa theologiae*, IIa IIae, q. 168, a. 2.

²⁶ „*Insomma per il Caffaro. il teatro appariva come un divertimento lecito, perché rappresentava in quell'epoca "des fables avec bienséance et modestie*” (Értsd: „*Summa summárum, Caffaro számára a színház megengedett időmúlási forma, mivel valaha a meséket illendő módon és szerénységgel jelentette meg.*” (Egyed Emese fordítása) CONCINA 1754. 48.

²⁷ Vagy más magyar megfelelővel: alakos.

²⁸ Bianchi egyébként véleményét nem akarhol és nem akármikor: 1752 farsangjának utolsó péntekén, az *Accademia dei Lincei* rendezvényén saját házában mondta el. A mű 1752-ben Velencében jelent meg Giambattista Pasqualinál.

²⁹ CONCINA 1754. 223–237.

³⁰ CONCINA 1754. 238–247. (Appendix) Juan de Mariana *De spectaculis* című munkája *Tractatus septem* című kötetében Kölnben jelent meg 1609-ben. Egy kéziratos értekezését a spanyol nemzeti könyvtárban őrzik: *Tratado contra los juegos publicos*.

Az 1754-es kötet egy következő része, a *Dissertatio Secunda* a bűntudat idején való előadásokról szól (I–VIII. fejezet). Eszerint a különböző népi szokások és a rendházakban való mulatságok megrendezése, az azokban való részvétel („*comedias ethnicorum fabulis permixtas*”): halálos vétkek. A színházi vita napirenden tartása figyelhető meg abban, ahogyan értekezik a *Saggio Istorico-canonico...* című írásról: Palermo Bentivega 1751-ben megjelent értekezéséről (pontosabban egyik levelének értelmezéséről, amely Lo Presti 1748-as levelére adott válasz).

Egy harmadik értekezést is tartalmaz a kötet, ennek címe *Dissertatio tertia de presbyteris personatis* (XXXV. oldal); és az egyházi személyeknek a teátrális jelenséghez való viszonyát vizsgálja. Concina annak a szilárd meggyőződésének ad hangot, amely szerint az áldozópapok és általában a papi személyek nem öltözhetnek világi ruhába és ilyen öltözetben nyilvános helyen nem jelenhetnek meg, nem „*keveredhetnek a nép közé*”, nem nézhetnek színieseményeket, sőt a jelmezelt öltő papok halálos vétket követnek el. (Ha az áldozópap is jelen van, olaj a tűzre, az emberek méginkább belefeledkeznek a bűnbe.) Az egyháziak büntetésének formájára is javaslatot tesz Concina: aki színházba ment, ne kapjon enni.

A könyv reprodukálja a szerző által elnyert ajánlásokat és (cenzori) nyomtatási engedélyeket. Ezekből szép számmal összegyűjtött a szerző: 1752: Antonius Bremond Santa Maria Sopra Minerva (prédikátor rend) ellenjegyzi Mag. Joannes Thomas de Boxadors; Cyrillus Riga, aki a bécsi egyetemen lett doktor és Casanata prédikatori rendű papja, ellenjegyzi ugyanonnan egy prédikatori rendű személy, Thomas Maria Mamachus; illetve a vatikáni könyvtár segédőre, Petrus Franciscus Fogginus. 1751-ben Rómából ellenjegyzi: Hyeronimus Bugatus, a Sancti Biagio ed Caroli ad Catinaros kollégiumból, a Szent Pál kongregáció tagja. Az „*imprimatur*” két személy kezétől származik: egyikük de Rubeis konstantinápolyi pátriárka (de feltételként szabja: hogy a művet más is hagyja jóvá) a másikuk Josephus Augustinus Orsi, ő a végleges jóváhagyást adja a pápai palotából – szintén a prédikatori rendből való. A kötetet *Index* zárja (részletes személynév- és tárgymutató).³¹

A kötet újabb nagyobb strukturális egysége a *De publicis spectaculis dissertatio prima* címet viseli. A színházi előadások nyilvánosságának veszélyességéről értekezik benne a szerző, általában a teológusok, köztük a lutheránusok vélekedését adja a színházról. Visszatér az ókori szerzőkhöz is argumentumért.³² Concina Borromeo Károly könyvecskéjéből válogat:³³ „*christiano lectori*”³⁴ – vagyis ajánlása a keresztény olvasóhoz szól; tekintélyek: Borromeo Károly, XIII. Gergely és XIV. Benedek vélekedésére utal; a vándor (szín)társulatokra – „*venalia scenorum ludorum spectacula*”³⁵ – különösen haragszik.

³¹ CONCINA 1754. 312–326. (Index)

³² Itt kell hangsúlyoznunk, hogy az ókor műveltségéről való új ismeretekhez viszonyulnia kellett a római katolikus egyháznak is.

³³ CONCINA 1754. 327.

³⁴ CONCINA 1754. 329.

³⁵ CONCINA 1754. 331.

Az egyházi ünnepeken semmiképpen nem tarthatók mulatságok és látványosságok – vallja a *De choreis et spectaculis in festis diebus non exhibendis* részben.³⁶ A mulatságokat teljes mértékben elmarasztalja. Tételszerűen szervezi és sorjázza argumentumait:

1. Maga a zenés-táncos vigalom nem rossz, Dávid is zenélt és táncolt Istennek. De manapság ez nem gyakori.
2. A „*chorea*” egyesek szerint jó (hasznos), mások szerint rossz (káros).
3. A népünnepélyen az egyházi személy ne vegyen részt.
4. Szent helyeken a „*chorea*” (a mulatság) tilos.
5. Vétkezik, aki gonosz szándékkal mégis részt vesz rajta.
6. Aki tudja, hogy törvénytelenséget követ el (tehát fél), mégis megteszi, vétkezik.
7. Aki fél a büntetéstől, nem fog mást a bűnbe vinni.
8. A győzelmet, lakodalmat és családi eseményt megünneplő összejövétel is helytelen.
9. A népünnepélyen helytelen a megrészeződés.
10. A világi sokadalmak rendszeres frekventálása helytelen.
11. Megengedettek az egyházi jellegű összegyűlések, himnuszéneklések, vonulások (processziók).
12. A vasárnap és az ünnepnap lényegére kell figyelni.
13. Az egyházi ünnepen a mulatságok (*chores*) tilosak legyenek a világi törvények szerint.
14. Az egyházi ünnepen a mulatozások (*chores*) tilosak legyenek az egyházi törvények szerint.
15. A *balletti* (a társasági tánc) illetlen mozdulatokkal jár, legyen csak a magánünnepélyeken megengedett, karácsonykor és nagyböjt idején pedig ott sem.
16. („*Pericula ex aspectu Mulierum.*”) Szemmel is lehet vétkezni. Továbbá a negyvennapos és az ötvennapos böjt alatt mindennemű világi mulatozás legyen tilos.
17. Az asszonyok inkább kíváncskoznak a „*saltatores*” (kötéltáncosok) és színészek közé elegyedni; városon gyakrabban, és a tömegben való elvegyülés lehetősége miatt testi és szellemi tisztességtelenségekre kerül sor.
18. A lakodalmi mulatságot sem kell védeni: ott is kézfogások és nemcsak szóbeli, hanem tapintásbeli illetlenségek is történnek!³⁷
19. A püspök bármikor betilthatja az ünnepnapon, sőt bármelyik napon rendezett mulatságot.

Concina többször is elítélőleg emlegeti Velencét (tanulmányai egyik színhelyét). Színháztörténeti szempontból aranykornak szokás nevezni Velence 17–18. száza-

³⁶ CONCINA 1754. 332.

³⁷ CONCINA 1754. 351

dát;³⁸ tizenhét színház működött a városban, az opera itt volt a leginkább elterjedt szórakozás (Monteverdi, Cavalli, Cesti). Itt jegyezzük meg, hogy Velencében Carlo Goldoni a „*commedia dell'arte*” átalakítására vállalkozott: éspedig azért, hogy az új színházi történetekben az ismert *commedia dell'arte* figurák maguk segítettek a közönségnek abban, hogy azonosítsa őket valamely ismert (és kinevetésre ítélt) személlyel. Ez a színház által történő közvélemény-alakítás is félelmetesnek tűnhetett az egyház fegyelmező társadalmi szerepére felesküdt papnak. Gelasius pápával (492–496) példálódzik, a velencei püspöknek üzenve ajánlásában.³⁹ Az előadások szerinte az ördög művei, törekednie kellene arra, hogy teljesen felszámolják őket: „*At vero spectacula castra diaboli, mundi et carnis sunt, ubi mimi mimae accepto stipendio. Tu autem theatri demolitione et ad pauperum solamen erecta domo, patranda, docendaequae nequitiae artem sustulisti et excolendarum virtutum et sanctitatem templum reserasti.*”⁴⁰

Minden esetben a tekintélyekre való hivatkozással kívánja nyomatékossítani javaslatát; „*A komédia (arte comica) megszüntetésével az egyházatyák művét folytatod.*” – írja.⁴¹ A cselekvő vallásosságot tekinti ideálisnak; de Aguirre spanyol bíborost emlegeti, aki Bossuet-t a kvietizmus vádjával illette és támadta, illetőleg Francisco Pérez de Prado y Cuestát, Spanyolország 1746–1755 közötti főinkvizitort.

„*Poematum hoc est genus corruptissimum*”⁴² – állítja Concina a zenés pásztori költeményről.⁴³ A jezsuitákkal és az Árkádia költőivel élete során többször került összetűzésbe. Petrus Morettust dicséri a színházellenes könyvében Concina, alkalmat ad Scipione Maffeineknak⁴⁴ és Giovanni Antonio Bianchinak⁴⁵ a cáfolatra.

Művét a komikus színház bírálatával kezdi (a szavakkal tekintélyt rombol). Előszava, a *Praefatio a Spectaculorum abusus*-szal kezdődik.⁴⁶ Salvianus⁴⁷ *Proverb.* (Aforizmái) alapján Concina magát a színházat már mint helyet is a bűnök tanyájának nevezi (és kijelenti, hogy műveltségéből nem következik az erényesség), a barbárok némelykor erényesebben élel, mint az elpuhult – értsd túl művelt – keresztények.⁴⁸ Cyprián (200/210–258) karthágói püspök a pogány szerzők művei olvasásáról való lemondása révén válik „üttörővé” ebben az érvrendszerben. Gyökerestől kell kiirtani a színházi szokásokat és a színhátékokat, írja Concina,⁴⁹ Borromeo Károlyra hivatkozva bevezetőben.

³⁸ Velence ekkoriban erős állam volt, területe a következő részeket foglalta magába: Veneto, Friuli, Istria, Dalmázia, Cattaro, Lombardia egy része és az Ion-szigetek. Ausztria és Spanyolország, mint nagyhatalmak között immár anyagilag és katonailag egyre kiszolgáltatottabban.

³⁹ Gelasius volt az, aki elérte a Lupercalia nevű hagyományos a megtisztulás, a termékenység ünnepeként megőrzött római fesztivál eltörlését (Andromachus szcenátor nevéhez kapcsolható).

⁴⁰ Ajánlás Andrea Majoralnak. CONCINA 1754. xiii.

⁴¹ CONCINA 1754. XVI.

⁴² Lásd művei értelmezését: SANDELLI 1767. 90.

⁴³ Ez a műfaj a korai operának feleltethető meg.

⁴⁴ Scipione MAFFEI 1754

⁴⁵ Árkádiai neve: Laurizio Tragiense.

⁴⁶ CONCINA 1754. XV.

⁴⁷ Keresztény író az 5. században.

⁴⁸ XIV. Benedek pápa (1740–1758) a keresztény erkölcsrel a színházi alakoskodást és annak nézését (mint a szemérmelenség formáit) elmarasztalja. Vö. BENEDEK, XIV. *De synodo dioecessana* XI. kötet, I. fejezet 41. lap.

⁴⁹ CONCINA 1754. XXIX.

Concina többek ajánlását kéri művének a cenzúrahivatalba való benyújtása előtt. Az engedélyek publikálásával kívánja műve jelentőségét hangsúlyozni. Az oratorianusok előljárója, Antonius Bremond atyailag jóváhagyja a művet, de két teológus szakértő bevonását kéri: megnevezi Cyrillus Rigát ugyanazon rendből, Petrus Franciscus Fogginiust a vatikáni könyvtár munkatársai közül. Végül a bécsi-konstantinápolyi hivatalviselő, Hyeronimus Bugatus aláírását is megszerzi. A nyomtatási engedély kibocsátói: F. M. de Rubeis (François-Bernard-Marie de Rubeis 1687-?) és Josephus Augustinus Orsi, mindketten a domonkos rend tagjai.

De publicis spectaculis címmel Concina a Scipione Maffei által sokra értékelt ókorkövető színjátszást bírálja, szerinte az ókori színház obszcén, szemtelen, rút (*obscena, lasciva, turpia*), tudatosítja olvasójában, hogy többféle színházi forma létrejött a történelem során. Elagabalus császárt⁵⁰ az obszcén színház támogatójának tartja. Voltaképpen színháztörténetből és vallástörténetből hatalmas anyaggal dolgozik, minden illusztratív céllal kerül írásába, de a tézis az első laptól az utolsóig nem változik. (Csak Seneca tragédiáit tekinti a keresztény erkölcsök szerint elfogadhatóknak.)⁵¹

Az időtényezőre is figyel: példákat keres arra, hogy vasárnap és a keresztény ünnepeken tilos volt a színházi előadások látogatása. Szuggesztív erővel ostromozza a karthágóiak bűneit, és a vandál betörés halálhörgéseit a cirkuszi kiáltásokkal hangolja egybe.

Mindkét könyvben különösen foglalkoztatja a papság (ministri) és a színház viszonya.

A színházi formák előzményeire is kitér, a zenét illetően Ovidiust idézi:

*Ai tanti tibi sit non indulgere theatri
(...)
Enervant animos citharae, cantusque, liraque
Et vox, et numeris, brachia nota suis⁵²*

Ovidius művéből előítéletesen olvassa ki az elmarasztalást. Értelmezése szerint szírenek éneke a színházban való énekszó.

Ami a test szerepét illeti, emlékeztet arra, hogy az egyházatyák a test egyetlen kicsavarását, a női meztelenséget, nyilvános ölelkezést ítélték el.⁵³ Figyel az öltözékre is. Ezzel kapcsolatban a nemi szerepek rendjére: a keresztény magatartáshoz illőnek azt tartja, hogy nő ne öltözzék férfiruhába és férfi se női ruhába. Szerinte a közjáték „*Exordio vulgare intermezzo*” is veszélyes (nyilván humorossága miatt). A X. fejezetben arról értekezik, hogyan kell megítélni a nők jelenlétét a színpadon.

Tény, hogy Daniele Concina nem tekint elnézően a színészetet hivatásszerűen űzőkre. Itt említjük meg, hogy a hazájukban otthonra nem lelő színészek, mint „*a királyi színészei*”, *Comédie Italienne* a francia királyi udvarban leltek ideig-óráig me-

⁵⁰ Római császár 218 és 222 között.

⁵¹ CONCINA 1754. 7.

⁵² OVIDIUS *De remedio amoris* lib. 2

⁵³ Vö. CONCINA 1754. III. 27.

nedékre. Róluk írja a színháztörténész: amennyiben gyönni kívántak, a színészeknek a következő szövegű fogadalmat kellett tenniük: „*Teljes szívemből fogadom istennemnek, hogy komédiában hátralevő életemben többé nem játszom, akkor sem, ha végtelen jószágának tetszenék, hogy visszaadja egészségemet.*”⁵⁴ A király által támogatott színészeket amolyan hisztrióként, gladiátorként kezelték – állítja továbbá Jacqueline de Jomaron.⁵⁵ Concina egyébként már dolgozhatott könyvén, amikor Franciaországban kirobbant a „*Querelle des Bouffons*” (a bohócok csatája). 1752 augusztusában kezdődött, a francia és az olasz operajátzás hívei csaptak össze, az előadás nyelvét, stílusát, a zene színpadi funkcióját vitatva esztétikainak tekintett szempontokból- és ezzel a támogatott színtársulat megítélését is befolyásolva.

Egész Európában kérdés ekkoriban a színház mibenléte; Mária Terézia 1753-ban rendeletet ad ki a színház nélküli napokról: a naptári évben összesen 210 napon lehet játszani, a többin csak egyházi zenét (hogy ne maradjanak a színészek keresmény nélkül). Még 100 év sem telt el a nyilvános színházi játékok velencei bevezetése óta, Concina már összegyűjtötte az egyház számára a perújrafelvételhez szükséges anyagot. Perújrafelvételt említhetünk, hiszen Bossuet egyházi szónoki hadjárata a 17. században felért egy perrel.

Ez a szerző tudta, kinek a példája válik leghatásosabbá. Volt színházi ember véleményét idézi. Luigi Riccobonit, aki Párizsban a *Comédie Italienne* igazgatója volt, a párizsi herceg 1729 körül Pármába hívja, itt az udvari mulatságok („*Menus Plaisirs*”) és a színházak felügyelőjévé nevezi ki. Két év múlva azonban Riccoboni – támogatója halála utáni lelkiismereti-vallásos fordulata következtében, amelyről *de la Réformation du Théâtre* című, 1743-ban Párizsban közzétett könyvéből kapunk hírt – Párizsba költözik és felhagy a színházművészettel.⁵⁶ Mint egykori színházi ember a kiábrándultság érveit sorjázza: miért nem jár már színházba.

De hát Riccoboni szavai is az előfeltevés illusztrálására szolgálnak ekkor, akár csak Concina egész könyve.

A második könyv... A nép nyelvén (1755)

A második Concina-könyv bővített kiadásnak fogható fel, és cáfolatot is tartalmaz a korábbi értekezést ért bírálatokra: Concina Daniele: *De' Teatri moderni contrarj alla professione Cristiana. Libri due in conferma delle sue Dissertazioni De Spectaculis Theatralibus*. Alla Santità di Nostro Signore Benedetto XIV. Roma, Eredi Barbiellini, 1755. XXVIII, 376, vörös és fekete nyomtatású címlap XIV. Benedek címerével (neki szól az ajánlás is).

Ki kell térnünk az első könyvet ért kritikákra. A korábbi Concina-könyvre érkezett egyik válaszirat szerzője Giovanni Antonio Bianchi (árkádiai nevén: Laurizio

⁵⁴ JOMARON 1993. 188.

⁵⁵ JOMARON 1993. 188.

⁵⁶ Fia „Riccoboni, Lelio” Párizsban 1750-ban kinyomtat egy nyolcadrét könyvet: *Art dit Théâtre*, (A színháznak mondott művészet), később színészi karrierjéről lemond, drámaszerzőként dolgozik; végül az alkímia vonzáskörébe kerül.

Tragiense „*pastore arcade*”) ferencrendi szerzetes, XIV. Benedek tanácsosa; „*De i vizi e sui difetti del moderno teatro e sul modo di corregerli ed emendarli*” címmel adott közre Rómában 1753-ban a színházat a keresztény erkölcsiséggel egyeztető értekezést. Ajánlása (1750–175?) Pietro Andrea Capellonak (1700–1763) szól, aki a Szentszék-nél volt velencei követ. Bianchi két részben, több mint 300 oldalon védelmébe vette a modern színházat; ő érvel ugyan, de az árkádiai körök intézménye van a háttérben: egyetemes színháztörténetet ad, a színházat pozitív intézménynek tartja.⁵⁷ A pápának a második kötetben reprodukált levele (1755. november 29.) jelzi, hogy sokallja is a (színházellenes) buzgalmat; arról szól, reméli, Concina pihent, mert annyi munka és idegeskedés után ez nagyon is ráfér. Reméli továbbá, hogy nem lesz szükség sem rá, sem másokra, hogy elsimítsanak újabb zavarokat és lecsillapítsák a kedélyeket.⁵⁸

A 17. fejezetben Concina Caffaro és Bossuet vitáját értelmezi újra, a 18. fejezetben hivatkozik korábbi könyvére (1753), aztán Maffei és Bianchi színházi nézeteinek bírálata, cáfolata következik. Összefoglalásképpen megismétli, hogy a keresztény embernek három az ellensége: a világ, a test és a sátán.⁵⁹

Concinának ez a második színházi könyve tehát úgy egészíti ki az elsőt, hogy a színházak felől érkezett reakciókra is válasz; sürgeti a keresztény közösségek feltétel nélküli és végleges elhatárolódását a színháztól és egyéb szórakozási formáktól.

A kötet a „Rousseau–D’Alembert vita”-ként emlegetett színházi polémia előzményének is tekinthető.

Közbevetés a magyar költői recepcióról

A színház, mint a luxus nevű kísértés és emberi bűn sajátos formája a bécsi udvar környezetében egymással kapcsolatba került magyar költők témái közt is felbukkan; nem sokkal e vita leghevesebb évei után. Példát hozunk erre. Orczy Lőrinc a császári sereg ezredeseként kvietál, ifjú barátja, az erdélyi Barcsay Ábrahám testőr, majd dragonyos katona. Orczy Lőrinc *Futó gondolat a szabadságról* című verse 1772-ben készült (1789-ben jelent meg).⁶⁰ Ebben a társadalmi berendezkedések komparációját nyújtja a szerző és egyebek mellett Velencének is szentel hét strófát. Palástot (köpenyt) és lárvát (maskarát) emleget – az általános titkolózást és korrupciót társítja a velenceiek társadalmához.⁶¹

*Dagályos Velence Bucentaurusával
Titkon tanácskozó Dózse hatalmával,
A' népet ámitja sok vitorlájával
Kit tíz lárvás Tanáts fedez palástjával.*

⁵⁷ Bianchi 1753.

⁵⁸ CONCINA 1755. 156.

⁵⁹ „Sapete tre nemici abbiamo terribilissimi, e sono il Mondo, il Carne, e il demonio.” CONCINA 1755. 106.

⁶⁰ Pozsony: RÉVAI 1789. A kötet két példányban a Klimó Könyvtárban is fellelhető: PEK TGYO KK BBi.II.21, PEK TGYO KK TGYO Tz.VIII.11/2. MÓRÓ 2001.45. (B125. tétel)

⁶¹ Itt meg kell említenünk, hogy Concina is elmarasztalólag szólt a velencei színháztársaság szerinte korlátlan szabadságáról.

A záró versszakban a zenélés és zenehallgatás, a színház és a társadalmi egyenlőség problémája, a mulatságokhoz való hozzáférés jogát jelenti, ez Orczy Lőrinc megfogalmazásában így hangzik:

*A' közrend elégszik ének muzsikával,
Theatrum, dobzódo helyek pompájával,
Az egyenlőségnek szép titulussával
Táplálván elméjét él boldog sorsával.⁶²*

A magyarokról szólva a kiváltságos rendről értekeznek Orczy és a társadalom bizonyos csoportjainak elűzésére tesz javaslatot. „*Kártevő herékről*” szól, a lábjegyzetben a metaforát megfejtje: „*értetnek a vásárt járó Komédiások, kotzkások, Lotteriások s több e féle bűpénz ki tsaló s erkölts vesztegető Bitangok.*”⁶³ Hasonló kritikus-önironikus hangot üt meg a bécsi látványosságokat verslevélbe rögzítő barátja, Barcsay Ábrahám:

*Nints e szemfényvesztő helynek írására
Elegendő erőm le rajzolására,
Onnét el tántorgok Nézők piatzára
Hol szememet vetem Játszók csoportjára.
Itt ezer gyertyának gyenge világánál
Nyoltzvan hegedűnek babonás hangjánál,
A' Várasnak színét Momus játékánál
Ájúlásban látom leg kisebb tréfánál.⁶⁴*

Hogy ironikusan vagy megbotránkozva szól, eldönthetetlen, ebben is áll költői nagysága.

Szintén Orczy – *Föld indulás Bécsben* – című versében, mint isteni büntetést mutatja be a császárvárosban észlelhető földrengést, amely a versbeli állítás szerint az erkölcsök elfajulásának következménye: farsangolás, tánc, színházlátogatás, sőt a nevetés is mind bűnnek minősül:

*A' farsangos tsorda hívság kebelébenn
bujá tüzet hörpölt gerjedő melylyében,
Dögös lehelletet fúj község szivében,
Halálos mérget nyújt aranyos tsészében.
Ha elől jön Novér vitézek tántzával
Római mesékből szövött tsatájával,
Bétsi nép nem gondol Sodoma lángjával,
Tréfát úz Bírāja s Ura hatalmával.⁶⁵*

Ha nem ismernők a vitát és 18. századi kihívó tételét, a Daniele Concina által megfogalmazott az „*ördög-műve-színházról*”, Orczyt tarthatnók a nagy színházi inkvizítoroknak. Concina e könyveinek ismeretében azonban egyértelmű a versszövegek

⁶² ORCZY LŐRINC: Velence In: *Futó gondolat a szabadságról*. RÉVAI 1789. 16.

⁶³ RÉVAI 1789. 16.

⁶⁴ BARCSAY ÁBRAHÁM: *Egy nagyságos aszszonyinak intésére*. RÉVAI 1789. 113.

⁶⁵ RÉVAI 1789. 180

idézet- és paszkvillusjellege: a joviális szerző baráti körben nem veszi komolyan a dörgedelmeket. Látjuk, Daniele Concina nem röpiratokkal, hanem értekezésekkel vívta csatáját a fegyelem és keresztényi engedelmesség eszményét szerinte aláaknázó tevékenységi formák, főleg a színház ellenében, múltat és saját korát e támadva-védekező magatartás jegyében összekapcsolva, tudós (latin nyelven diskuráló) és közrendű (például olaszul társalgó) közönség fele irányítva érvrendszerét; a lazán összefűzött beszédekből, szöveggyűjteményekből is szellemi muníciót alakítva.

Összefüggést kereshetünk a színházellenes, Concina könyvei által is jelzett egyházi orientációk, illetőleg a Klimónál fiatalabb Patachich Ádám (1717–1784) püspök árkádiai színezetű művészetpártolása (1759–1765) és szinte büntetésszerű áthelyezése között (1766-ban irányította át Nagyváradról Kalocsára Mária Terézia császár-királynő). További kutatások kérdése, hogyan kerültek Concina e művei a Klimó-gyűjteménybe; esetleg Giuseppe Garampi (1725–1792), a vatikáni levéltár vezetője, Giuseppe Maria Gazzaniga (1722–1799) bécsi, domonkos rendi professzor vagy Koller József (1745–1832) kanonok, majd nagyprépost, a püspöki könyvtár őre jóvoltából? És mi volt magának Klimó püspöknek véleménye a színházról? Tény azonban, hogy a szép kiállítású, hatalmas ismeretanyagra épülő színházi könyvek hatásukban nagyjelentőségűek: az identitás kérdéseinek felvetésével a személyiség modern fogalma bontakozik ki (beleértve a nemi identitást is), a negatív vélemények halmozásával, ezáltal a tiltások emberfeletti sokszorozásával valósággal felértékelődik a tiltás tárgya és a cáfolatok ismeretében is a gyülekezési és lelkiismereti szabadság kérdései vetődnek fel élesen.

RÖVIDÍTÉSEK

PEK TGYOKK

PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár

FORRÁSOK

BENEDEK, XIV.

Sanctissimi domini nostri Benedictus papae 14.: De synodo dioeciesana libri tredecim in duos tomos distributi. Tomus primus [-secundus], XI. kötet.

BIANCHI

BIANCHI, Giovanni Antonio: *Su i vizi e de i difetti dei moden teatri e sul modo di corregerli ed emendarli*. Roma 1753.

BIANCHI 1753

BIANCHI, Giovanni Antonio: *De i vizi e sui difetti del moderno teatro e sul modo di corregerli ed emendarli*. In Roma, Nelle Stamperia del Pallade, 1753.

BOURSAULT 1697

BOURSAULT, Edme: *Lettre à Mme la Marquise de B... sur l'indigence du théâtre*. In: BOURSAULT, Edme: *Lettres nouvelles de Monsieur Boursault. Accompagnées de fables, de remarques, de bons mots et d'autres particularitez aussi agréables qu'utiles, avec sept lettres amoureuses d'une dame à un cavalier*. Paris, Chez la Veuve de Théodore Girard, 1697.

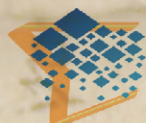
- CAFFARO 1694 CAFFARO, François: Lettre d'un théologien, illustre par sa qualité et son mérite, consulté par l'auteur pour savoir si la Comédie peut être permise, ou doit être absolument défendu. In: BOURSAULT, Edme: *Pièces de théâtre de Boursault*. Paris, Chez Jean Guignard, 1694.
- CONCINA 1754 CONCINA, Daniele: De spectaculis theatralibus cristiano cuiques tum laico, tum clerico vetitis dissertationes duae. – De presbyteris personatis. Romae, Prostant Venetiis, Apollinea, Apud Simonem Occhi, 1754.
- CONCINA 1755 CONCINA, Daniele: De' Teatri moderni contrarj alla professione Cristiana. Libri due in conferma delle sue Dissertazioni De Spectaculis Theatralibus. Alla Santità di Nostro Signore Benedetto XIV. In Roma, Presso gli Eredi Barbiellini Mercanti di Libri et Stampatori a Pasquinio, 1755.
- ERANISTE [PATUZZI] 1768 ERANISTE, Eusebio [PATUZZI, Vincenzo]: Vita del padre Daniello Concina dell' ordine de' predicatori. Che serve di compimento alle celebri Lettre Teologico-morali In Brescia, Dalle Stampe di Giammaria Rizzardì, 1768.
- MAFFEI 1754 MAFFEI, Scipione marchese: De theatri antichi e moderni Trattato in cui diversi punti morali appartenenti a theatro si mettono del tutto in chiaro. Con la qual occasione risponde al P. Daniele Concina chi vien ora in tal materia così fieramente attaccato da lui. Verona 1754.
- BORROMEO 1753 BORROMEO, Charles Saint: Opusculum de choreis et spectaculis in festis diebus non exhibendis, accedit collectio selectarum sententiarum ejusdem adversus choreas, et spectacula, ex ejus statutis, edictis, institutionibus, homiliis. Romae, Apud fratres Palearinos, 1753.
- RÉVAI 1789 [BARCSAY Ábrahám – ORCZY Lőrinc]: Két nagyságos elmének költeményes szüleményei. A' költeményes gyűjtemény öregbedésére a' Nagyságos szerzőknek egyező akaratjokból közre botsátotta RÉVAI Miklós. Pozsonybann, Loewe Antal' betűivel, 1789.
- SANDELLI 1767 SANDELLI, Dionysius: De Danielis Concinae vita et scripti commentarius. 2. ed. Venetiis, apud Simonem Occhi, 1767.
- THOMAS DE AQUINO THOMAS DE AQUINO: Summa theologiae, Ila Ilae, Questiones. 168, articuli 2.
- AUGUSTINUS HIPONENSIS AUGUSTINUS HIPONENSIS De musica libri sex Opera omnia Editio latina Pl. 32.

IRODALOM

- HARTVIG 2009 HARTVIG Gabriella: Mennyire volt reprezentatív a Klimó Könyvtár angol anyaga? In: *Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére*. Szerk. KOKOVAI Szabina – POHÁNKA Éva. Pécs 2009. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 8.) 117–126.

- MÓRÓ 2001 A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa. I. rész. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa. Összeáll. MÓRÓ Mária Anna. Budapest, 2001. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 1.)
- PRETO 1982 PRETO, Paolo: Daniele Concina In Dizionario Biografico degli Italiani Volume 27. ([http://www.treccani.it/enciclopedia/daniele-concina_\(Dizionario_Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/daniele-concina_(Dizionario_Biografico)))[2015.09.5]
- RUSSOMANNO 2012 RUSSOMANNO, Eugenio.: Benedetto XIV alle prese con l'illuminismo. Tracce. Rivista internazionale di comunione e liberazione [Papi nella storia] 2012.06.14. (http://tracce.it/?id=413&id_n=29075)[2014.09.02]
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2012 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: „Boldog idők! Amikor az emberi értelem ilyen intézményekben támogatásra lel (...) Egyik fény gyűjtja a következőt.” A Pécsi Püspöki Könyvtár története (1774–1945). Pécs, 2012. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 10.)

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

